

Tolsztoj — a felelősségmorál géniusza

A XIX. századi orosz irodalom magyar fogadtatásában nemzedékek egész sora vesz részt. Németh László 1929-ben írta a Nyugatban: „... a Dosztojevskij- és Tolsztoj-kultusz az országok lelki vizsgálója marad. Magyarországnak különösképpen kívánjuk ezt a kultuszt.” Az „eszmeik mennyezetvilágítását”, a problémaérzékenységet, a filozofikus gondolatiságot kérte számon leíró jelle-gű, „konokul természetrajzi prózánkon”. Szerinte az orosz irodalmi hatás von-hatná a magyar irodalom fölé az örök problémáknak azt a kék egét, amely nélkül a nemzeti irodalom csak egy néptörzs irodalma lehet”. Tolsztojt „igaz-ságkereső és tanító elmének” látta.

Némethet fiatal korában egyaránt vonzotta Dosztojevskij kérdése, a „Hogyan vagyunk a világban?” és Tolsztoj életvezérlő programkeresése: a „Mit tegyünk a világért?”, hogy önmagunkat tökéletesítve életünk színterét is jobbá és szebbé tegyük... A nagy oroszok sugallatai, inspirációi beépültek Németh esszéírásába, regényeibe és drámáiba is. Nyomon követhető mindez az *Emberi színjátéktól* az *Irgalomig* vezető eszmei fejlődésben; a dosztojevskiji kérdésfelvetések és tolsztoji válaszkeresések vízjele az öntörvényű recep-cióban is kimutatható.

A magyar és az európai russzisztika eredményeit hasznosítva mondott új szót a Tolsztoj-kutatásban Török Endre az 1979-ben megjelent könyvében, melynek címe: *Lev Tolsztoj*. Alcíme pedig: *Világtudat és regényforma*. Török kimutatta Tolsztoj életművének ellentmondások és ellentétek sokaságában is érvényesülő kontinuitását, organikus egységét. Irodalomtörténeti és eszmetör-téneti szempontból is igazolja, hogy a nagy orosz regényíró a világkultúra kivételes géniusza volt.

Tolsztoj páraílan erudícióval kereste a létkérdésekre adható racionális válaszokat. Hitte, hogy a nemzeti kiútkeresés a közös megoldáshoz is fontos eredményeket hozhat. A közös emberit kereste, az egyéniség belső minőségét elszűrítő kapitalizmussal szemben új életelvet fogalmazott: közös ügynek tekintette a világot.

Világtudatában az ember teremtő, a létnek értelmet adó, célszerűséget kijelölő hatalom: önteremtő lény. Felismerte az orosz léthelyzetet: az Ázsia és Európa közötti „közbeékeltséget”. A létezés két minőségének határmezsgyéjén — Dosztojevskijjal együtt — kísérlete megfogalmazni az orosz világ-mondandót. Népének jövőlehetőségeit küldetéstudattal meghirdette, az etikum fényénél tudatosította. Regényeiben ezt az utópiától vezérelt tudást személyi-ségének egész pátozával fejezte ki. Átfogja a létezés szféráit, életműve ezért a kor tükre a lenini értékelés szerint. Az erkölcsi tökéletesedést világtörvény-nek hitte. Nem változtathatta meg a világot, ezért önmagát teremtette újjá esz-ményei szerint. Bölcséletének racionális magja, a felelősségmorál máig ér-vényes.

A magyar Tolsztoj-kutatás új könyvvel gazdagodott. Szerzője *Hajnády Zoltán*, a debreceni egyetem docense. Könyvének címe: *Lev Tolsztoj. Tragi-kum, halál, katarzis*. Többek között arra a kérdésre keres választ, hogy Tolsz-toj a tragikus leküzdésének kísérletét, a tragikust és az epikust szintetizáló regénykísérleteiben miképpen építi be az orosz társadalmi fejlődés megkésett-ségét, miképpen ragadja meg „az orosz élet tragikumát... erkölcsi-pszicholó-

giai és szociális vetületében” az analitikus és a szintetikus módszer kivételes összekapcsolódásával.

Hangsúlyozza Tolsztoj életművének, „regényeinek életigenlő és humanista pátoszát a történelmi konfliktusok megoldásában, különös tekintettel a halál ábrázolásának művészetfilozófiai funkciójára, valamint a művekben kifejezett tragikum és katarzis természetére.” Vizsgálódása kiterjed a jó, a szép és az igaz esztétikai szentháromságának érvényesülésére Tolsztoj és Csehov műveiben. Tolsztojnál az etikum, az erkölcsi jó a meghatározó, míg Csehovnál a szép és az igaz elsőbbsége érvényesül a szöveg mélyébe rejtve, redukálva, sőt gyakran elhagyva a morális részt, az igazság tézisszerű megfogalmazását. A különbség a kor, alkat és értéktudat eltéréseiből adódik.

Csehov nem akart az elődök receptje szerint „tanítani”, nála a művészi anyag egésze sugározza az erkölcsnemesítő igényt. Nem véletlenül látta Csehovot Németh László is jó embernek, aki természetétől fogva „végtelenül nagylelkű és gyengéd”, akinek a „jósága valahol a részvét, a tapintat és az ízlés égtájai között helyezkedik el.” Művésze „az emberség mély forrásaiból, a tapintatból, az apró dolgok iránti, már-már nőies érzékből ered”. Tolsztoj ítélő elme, nála az etikum dönt igazság és esztétikum fölött, míg Csehovnál a jóság és emberismeret támogatja és fokozza egymást. Nála még az iróniában is több a részvét, a megértés, a humor és a mértéktartás. Tolsztoj jogot formált nemcsak a helyes kérdésfeltevésre, hanem a helytálló válaszkeresésre is. Csehov csak az első feladatot tartotta kötelezőnek az író számára. Szerinte az író az élet riportere „csak szenttelen tanú lehet”. Azt vallotta: „Mi úgy írjuk le az életet, mint amilyen, de tovább egy tapodtat sem...” Őt már nem éltetik a 60-as és 70-es évek eszmei lobogásai, amelyek a nagy elődöket táplálták, és még nem ragadta magával az új eszmék valóra váltásának szenvedélye sem.

Csehov új minőséget alkot az ábrázolásban, különösen az alakteremtésben és a lélekábrázolásban. Azt a kort örökíti meg kivételes érzékenységgel, amely a későbbi nagy célok, elkövetkező tettek számára teremtett csendet. Kiváló diagnosztaként, a lényegest a lényegtelenről biztos érzékkel különíti el, a külső és belső világ benyomásaira felajzott megfigyelő képessége pedig szüntelenül regisztrálja az író számára beszédes tüneteket.

Egészen másként lát és érkezik Tolsztoj, aki még a valóság rovására is érvényesíti az etikumot. Az erkölcs szerint élő hősöket rendre kimentí a tragikus helyzetekből: „életük sorsfordító pillanata az, amikor individualista világszemléletüket etikaira cserélik fel” — állapítja meg Hajnády. Tolsztoj ezért vezeti el hőseit az önmagukért való életből a másokért vállalt cselekvéshez, és tesz kísérletet regényhőseiben az ember egyedi és nembeli egységének az újratereztetésére.

A Tolsztoj-kutató Hajnády Zoltán jó úton jár. Felhasználja a szakirodalom eredményeit, közte Németh László, Lukács György, Török Endre, Király Gyula, Karancsy László, Fejér Ádám és mások hozadékát is, a számára mégis a forrás, a Tolsztoj-életmű a perdöntő. Értékelően igyekszik kialakítani saját Tolsztoj-képét, vállalva a kutatásban saját egyéni útját. Elemzéseinek gazdagabbá tételére kínálkozik még a poétikai, esztétikai és lélektani szempont erőteljesebb bevonása a vizsgálódásba. Az idézetek nagy száma a választott tárgy iránti tiszteletről vall. Kutatásának eredetiségigénye úgy fokozható, ha az összegező-összefoglaló jelleg ellenében mind jobban érvényesíti elemzéseinek gondolati nívumát.

Hajnády Zoltán még szegedi magyar—orosz szakos egyetemistaként kezdte el kutatásait. Első írásai éppen a Tiszatájban láttak napvilágot. Tolsztoj-

könyve azt jelenti, hogy a magyar russzisztikában egy új nemzedék jelentkezik mind figyelemre méltóbb eredményekkel. Érdeklődéssel várjuk a folytatást. elsőként Hajnády Zoltánnak az Európa Kiadónál megjelenő Tolsztoj-monográfiáját. (Akadémiai.)

CS. VARGA ISTVÁN

Értékhiányos önkáprázat

BOHUMIL HRABAL: GYÖNGÉD BARBÁROK

Régi ismerőse a magyar olvasónak Bohumil Hrabal. A cseh szerző a hatvanas évek közepén vált népszerűvé, s a közönség rövidesen a közép-európai groteszk próza mesterének tekintette. Műveinek magyar kiadása legújabbban a *Gyöngéd barbárok* (1985) című kötettel gyarapodott, melyben két kisregény, a *Túlságosan zajos magány* és *A gyöngéd barbár* található. A két mű együtt jelent meg Prágában is, ahol *A költészet klubjai* (1981) címet kapta.

Eddigi elbeszéléseiben és kisregényeiben Hrabal azzal babonázta meg az olvasót, hogy művét komikum és tragikum szétválaszthatatlan egységére építette: egyszerre jelent itt meg a szenny és a ragyogás. Prózáját kezdettől fogva hömpölygő képek sokasága jellemezte, melyeket látszólag rendszertelenül szerkesztett egymás mellé, s ez az áradás vibráló képzuhataggá egyesült. Hősei a periférián éltek, többnyire lehangelő körülmények között, de az élet szeretete, sziporkázó adomáik sodrása megőrizte emberségüket. Alakjai önmaguk káprázatában lebegve emelkedtek a valóság fölé. Ide rejtette Hrabal századunk egyik nagy kérdését, nevezetesen, hogy megvalósítható-e a személyiség egysége, sőt egyáltalán: a léte.

Hrabal világa feltűnően egységes és egyéni, mégis sok szálon kötődik a cseh irodalmi hagyományhoz. Spontán módon áradó nyelvezete, a nyers „kocsmái dumák” fekete humora a *Svejkkal*, és egy igen széles, bár csak az irodalmiság perifériáján létező népi-vásári tradícióval rokonítja. A szürrealizmus hatását mutatja a kollázstechnikához hasonló szerkesztésmód és a pszichikai automatizmus felhasználása. Mégsem nevezhetjük Hrabalt szürrealistának. *A gyöngéd barbárban* arról ír, hogy „... a pszichikai automatizmust realizmussal, az élményhez és az eseményhez való visszatéréssel próbáltam felülmúlni”.

Hrabal tündéri realizmusa módosult a hetvenes években. Az írói pálya követését megnehezíti, hogy a művek nem a keletkezés időrendjében jelentek meg, a szerző sokszor fiókja mélyéről vesz elő kiadatlan írásokat, a régiak gyakran átdolgozva kapnak nyomdafestéket. Az azonban kétségtelen, hogy Hrabal újabb írásai líraibbá váltak, az emlékezés, az eltűnt idő keresése a korábnál nagyobb hangsúlyt kapott. A *Sörgyári capriccio* (1971) és a többi „sörgyári írás” nosztalgikusan idéz fel egy hajdani boldog világot, a szöveg nyugodtabbá és letisztultabbá vált. Magyarul most kiadott könyve bizonyos fokig visszakanyarodást jelent a hatvanas évek Hrabaljához, újból nagyobb szerepet kap a rendszertelenül csapongó „kocsmái duma”. A két kisregény azonban korántsem egyenlő értékű. *A gyöngéd barbár* a korai írások fáradt reproduk-